Вєнєвцева Є.В.

Особливості білінгвального спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів

Вєнєвцева Євгенія Володимирівна, старший викладач кафедри англійської та німецької філології
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава, Україна

Анотація. У статті обгрунтовано актуальність дослідження білінгвального спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів. На основі результатів аналізу класифікацій білінгвізму описані особливості білінгвального спілкування майбутніх учителів. Досліджено вплив білінгвального спілкування на особистісний та професійний розвиток студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Ключові слова: *білінгвізм, білінгвальне спілкування, особливості білінгвального спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів*

Сучасний розвиток науки, культури та освіти каталізує професійні й духовні запити особистості, які не можливо задовольнити без знання іноземних мов. Це обумовлює неабиякий попит і соціальне замовлення на спеціалістів, які володіють мовою міжнародної комунікації, і ставить перед педагогікою нові завдання, пов'язані зі всебічним вивченням білінгвізму (двомовності) та особливостей білінгвального спілкування. У світлі сучасних тенденцій розвитку освіти саме білінгвальне спілкування стає одним із найперспективніших напрямків вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів.

У сучасному педагогічному закладі іноземна мова як навчальна дисципліна орієнтована, здебільшого, на зміст професійної освіти, наслідком чого є виникнення труднощів у реальних ситуаціях професійного та особистісного білінгвального спілкування. Майбутній педагог має не лише володіти знаннями про особливості білінгвального спілкування і мати сформовані особистісні якості, вміння та навички, необхідні для білінгвального спілкування у різних ситуаціях професійної та особистісної взаємодії, але й бути здатним формувати відповідні особистісні якості, вміння та навички у своїх учнів.

У дослідженнях Т.О. Бертагаєва, В.Г. Костомарова, В.С. Біблера, З.У. Блягоза, У. Вайнрайха, Г.М. Вишневської, К.З. Закир'янова, розкриті сутність, зміст та види білінгвізму, наведені його класифікації. Методичні проблеми теорії білінгвізму досліджуються у працях В.А. Авроріна, Є.М. Верещагіна, Ю.О. Жлуктенка, Ю.Д. Дешерієва, М.М. Михайлова, Н.Ф. Протченка, Л.В. Щерби. Вивченням білінгвальної комунікації займались М.І. Алдошина, Є.С. Павлова, З.З. Хабібуліна та інші.

В контексті нашого дослідження необхідно схарактеризувати білінгвізм як позитивне чи негативне явище; виділити основні типи білінгвізму, притаманні студентам; дати визначення поняттям «білінгвальне спілкування» та «білінгвальне спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів»; дослідити вплив білінгвального спілкування на розвиток особистості студента та визначити його як позитивний, чи негативний; описати особливості білінгвального спілкування майбутніх вчителів.

Наукова література містить терміни «білінгвізм», «білінгвальність», «двомовність» і «диглосія», серед яких найбільш вживаними, рівними за значенням і своєю сутністю є «білінгвізм» і «двомовність». Ми зупиняємось на терміні «білінгвізм», який тлумачиться як володіння двома мовами (рідною та іноземною) та їх почергове використання на рівні, що забезпечує спілкування в одній чи двох сферах комунікації для опанування спеціальними знаннями засобами рідної та іноземної мов, і, як результат, формується білінгвальна особистість та відбувається її інтеграція в загальноєвропейський та світовий культурний інформаційно-комунікативний простір [6].

Досліджуючи природу і зміст феномену білінгвізму, вчені здійснювали спроби визначити його як позитивне чи негативне явище. Так, більшість дослідників наголошує на тому, що білінгвізм забезпечує комплексний розвиток особистості, сприяє підвищенню якості її знань [2]. І.В. Трутнєва стверджує, що в умовах білінгвізму соціалізація особистості, що формується на рівні двох мов і культур, набуває якісно нових ознак та відрізняється необмеженим світосприйняттям і синкретичним мисленням. Володіння іноземною мовою, сформовані вміння та навички білінгвальної комунікації запобігають виникненню культурного шоку, культурних та мовленнєвих перепон, конфліктних ситуацій та непорозумінь в ситуаціях міжнаціональної взаємодії. Індивідуальний білінгвізм та поступове оволодіння іншою культурою через оволодіння іноземною мовою збагачують людину додатковими знаннями [5]. Більше того, білінгвістичний розвиток тих, хто навчається, на думку В.Д. Бєлогрудової, може сприяти формуванню у молодих людей відносин, які необхідні громадянину Європи XXI століття.

Визначаючи негативні моменти масового білінгвізму (можливість денаціоналізації, загрозу руйнації менталітету нації та послаблення самоідентифікації кожної конкретної особистості) [5], ми вважаємо можливим схарактеризувати білінгвізм як переважно позитивне явище і визначити його як психологічний механізм захисту та адаптації особистості до нових, мінливих умов взаємодії у світовому культурному інформаційно-комунікативному просторі.

Основним показником сформованості білінгвізму З.З. Хабібуліна вважає здатність застосовувати іншомовну мовленнєву систему заради спілкування, яке є основною умовою формування та розвитку особистості, та визначається як багатоаспектний процес формування, забезпечення та реалізації міжособистісної та міжгрупової взаємодії під час сумісної діяльності людей, мета якого – обмін інформацією, досвідом, знаннями, навичками та вміннями за допомогою різних комунікативних засобів [7].

Підтвердження цьому знаходимо у неможливості вивчення та навчання іноземній мові у відриві від спілкування, де мова виступає засобом освітньої діяльності, а спілкування або комунікація – засобом і кінцевим результатом, метою вивчення та навчання мові.

©E. V. Venevtseva 2015

З.З. Хабібуліна виокремлює комунікацію як більш вузьке за значенням поняття і описує його як комунікативну сторону або грань спілкування, яка ототожнюється із процесом вербального або невербального обміну інформацією (ідеями, уявленнями, інтересами, почуттями) впродовж сумісної діяльності. Зважаючи на те, що більшість авторів ототожнюють поняття «спілкування» й «комунікація», ми зупиняємось на «спілкуванні» як такому, що є узагальнюючим.

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що термін «білінгвальне спілкування» є заявленим у науці (Х.З. Багіроков, Ю.С. Воробйова, Г.Ю. Мутиліна, Є.Г. Оршанська, Є.В. Савелло, Г.М. Чиршева). Проте, понятгєвому апарату бракує лаконічної та повної дефініції даного поняття, що свідчить про недостатню розробленість проблеми. Дослідники надають перевагу терміну «білінгвальна комунікація», який набув більш широкого застосування й описується як процес обміну та накопичення інформації між людьми засобами іноземної мови з урахуванням специфіки мови співрозмовника, результатом чого є розуміння учасниками кроскультурного діалогу інформації, яка отримується та передається [7].

У навчально-виховному процесі білінгвальна комунікація розглядається як напрямок вдосконалення професійної підготовки студентів, який забезпечує обмін та накопичення знань щодо особливостей іноземної мови; комплексна характеристика особистості; система морально спрямованих якостей (толерантність, повага до людей, тактовність і чемність, лабільність, самооцінка, які залежать від вихованості і загальної культури особистості), комунікативних вмінь (знання особливостей іноземної мови, білінгвальні комунікативні вміння та навички, розуміння іншомовного предметного коду та мовленнєвих картин світу двох народів, культура мовлення, етикет, здатність співвідносити свою поведінку з конкретними умовами, наявність почуття міри у взаєминах) і вольових властивостей (комунікативний контроль, рефлексія), потрібних для успішного фахового спілкування і особистісного розвитку обох учасників педагогічного процесу – вчителя і учня [4].

Виходячи з того, що більшість авторів вважають вихідні поняття «спілкування» та «комунікація» суміжними [6; 7], змістовні характеристики поняття «білінгвальна комунікація» взято нами за основу визначення «білінгвального спілкування», що дозволяє трактувати його як комплексну характеристику особистості; систему сформованих особистісних якостей, комунікативних вмінь і навичок, потрібних для успішного фахового і особистісного білінгвального спілкування; багатоаспектний процес реалізації міжнаціональних стосунків та обміну інформацією між учасниками крос-культурної взаємодії, в основі якого знання іноземної мови та особливостей білінгвального спілкування.

Білінгвальне спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів трактується нами як комплексна характеристика особистості студента; багатоаспектний процес реалізації міжнаціональних стосунків та обміну інформацією між студентами під час крос-культурної взаємодії, в основі якого знання іноземної мови та особливостей білінгвального спілкування; система сформованих особистісних якостей, комунікативних вмінь і навичок, потрібних для успішного фахового і особистісного білінгвального спілкування, особливістю якого є здатність студентів формувати відповідні особистісні якості, комунікативні вміння й навички білінгвального спілкування у своїх майбутніх учнів; напрямок вдосконалення професійної підготовки студентів.

У контексті даного дослідження наша увага прикута до особливостей білінгвального спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Із метою виокремлення конкретних типів білінгвізму, притаманних студентам вищих педагогічних навчальних закладів та виявлення особливостей їх білінгвального спілкування вважаємо за потрібне розглянути основні класифікації білінгвізму, які розкривають його типи й рівні.

Проблема типології білінгвізму залишається невирішеною через відсутність єдиної вихідної позиції та критеріїв класифікації. Так, існує велика кількість класифікацій, кожна з яких містить від двох до тридцяти типів білінгвізму. Їх суттєвим недоліком є відсутність єдиної термінологічної бази і різна семантична наповненість однакових термінів, що значно ускладнює розуміння змістовної наповненості феномену білінгвізму та його типів.

Відповідно до наукових сфер дослідження та аспектів вивчення білінгвізму (лінгвістичного, психологічного, нейролінгвістичного, соціолінгвістичного, літературно-художнього, лінгвокультурологічного та когнітивного) Л.В. Щерба, Ф.Ф. Фортунатов, А. Мартіне, Е. Хауген вирізняють психологічні, соціологічні, лінгвістичні та методичні класифікації, в основі яких лежать різні критерії та їх характеристики: 1) співвіднесення двох мовленнєвих механізмів; 2) характер зв'язку рідної та іноземної мов із мисленням; 3) стадії, рівні або ступені володіння мовами; 4) ступінь поширення білінгвізму, особливості міжнаціональної взаємодії та спілкування; 5) ціннісні орієнтації, мотивація та потреба у вивченні іноземної мови; 6) умови формування білінгвізму; 7) характер використання мов і кількість дій, що виконуються білінгвом тощо [1; 8].

Наша увага прикута до психологічного, соціолінгвістичного, лінгвокультурологічного та педагогічного аспектів вивчення білінгвізму, що обумовило необхідність системного аналізу його типів за такими критеріями, як умови формування білінгвізму у вищих педагогічних навчальних закладах (природній – штучний – синтезований); поширення білінгвізму, особливості міжнаціональної взаємодії та спілкування (індивідуальний – груповий – масовий; активний – пасивний); розвиток комунікативних вмінь та навичок (додатковий); характер використання мов (координативний – субординативний – змішаний) і кількість дій, що виконуються білінгвом (рецептивний – репродуктивний – продуктивний); ціннісні орієнтації, мотивація та потреби у вивченні іноземної мови (бікультурний – монокультурний). На основі аналізу різних класифікацій білінгвізму, розроблених відповідно до основних аспектів його вивчення, нами проаналізовано і виокремлено ті його типи, які можуть бути притаманними студентам вищих педагогічних навчальних закладів.

Оскільки навчально-виховний процес здійснюється у спеціально створеному середовищі, в якому відбувається цілеспрямований активний вплив на вивчення

іншої мови дидактичним шляхом за допомогою і під керівництвом викладачів вищих педагогічних навчальних закладів, ми виділяємо штучний тип білінгвізму і білінгвального спілкування як найбільш поширений у вищих педагогічних навчальних закладах. А.Є. Карлінський, Є.К. Чернічкіна описують штучного білінгва як такого, що користується іноземною мовою переважно під час навчального процесу; засвоює мовленнєвий код окремо від культури; починає засвоювати іншомовну культуру з духовних цінностей [1; 3; 5].

Викладання іноземних мов у штучно створеному середовищі за допомогою викладача, вимоги Європейської рамки кваліфікацій щодо професійної підготовки майбутніх спеціалістів, програми культурного обміну між країнами зробили саме груповий білінгвізм атрибутом і засобом підготовки студентів до ефективної особистісної та фахової взаємодії.

Виходячи з того, що формування комунікативних умінь і навичок у другій мові не виключає необхідні контакти для підтримки рідної мови, білінгвізм студентів вищих педагогічних навчальних закладів можна схарактеризувати як додатковий.

З огляду на те, що білінгвальне спілкування передбачає вміння студентів не лише розуміти іноземну мову та відтворювати її фрагменти, але й свідомо та грамотно створювати їх, білінгвізм студентів вищих педагогічних навчальних закладів може варіювати від репродуктивного (вміння відтворювати вголос або про себе прочитане або почуте) до продуктивного типу (вміння не лише розуміти й відтворювати фрагменти іноземної мови, але й свідомо та грамотно створювати їх) .

Ми припускаємо, що білінгвізм студентів є здебільшого субординативного типу, оскільки іноземна мова сприймається через рідну мову і вивчається з опорою на неї, так що набуття студентами знань, формування вмінь та навичок, необхідних для білінгвального спілкування, здійснюється переважно засобами двох мов (рідної та іноземної). Причому, володіючи двома мовами, майбутні вчителі частіше застосовують рідну, що свідчить про пасивний білінгвізм.

За мотивацією та потребою у вивченні іноземної мови білінгвізм студентів варіює від інтегрального (бікультурного) типу до інструментального (монокультурного) типу в залежності від мети вивчення та потреби у застосуванні іноземної мови [4]. Перший корелює з продуктивним білінгвізмом і передбачає високий ступінь володіння другою мовою, тому обидві мови здатні виконувати всі свої функції незалежно від ситуації та характеру спілкування. Реалізація бікультурного білінгвізму відбувається з метою інтеграції в інше культурно-мовне середовище, або з культурно-пізнавальною метою. Останній тип співвідноситься з індивідуальним та рецептивним білінгвізмом і має місце тоді, коли людина засвоїла іншу мову з конкретною прагматичною метою.

Таким чином, серед чисельних типів білінгвізму ми виокремлюємо ті, які можуть бути притаманними студентам вищих навчальних педагогічних закладів і дозволяють описати особливості їх білінгвального спілкування: штучний, індивідуальний – груповий, додатковий, субординативний, пасивний, репродуктивний – продуктивний, бікультурний – монокультурний.

Визначення білінгвізму як переважно позитивного соціального явища та виділення основних типів білінгвізму студентів вищих педагогічних навчальних закладів, дозволяє розкрити низку специфічних особливостей білінгвального спілкування майбутніх вчителів. Серед них зазначаємо наступні:

– наявність знань іноземної мови, знань про іншомовну культуру та її цінності;
– інтеріоризація набутих лінгвістичних та соціокультурних знань, формування відповідних особистісних якостей (толерантність, повага до людей, тактовність і чемність, лабільність, самооцінка, комунікативний контроль, рефлексія), білінгвальних комунікативних вмінь та навичок (розуміння іншомовного предметного коду та мовленнєвих картин світу двох народів, культура мовлення, етикет, здатність співвідносити свою поведінку з конкретними умовами, наявність почуття міри у взаєминах), необхідних для білінгвального спілкування;
– запобігання виникнення культурного шоку, культурних та мовленнєвих перепон, конфліктних ситуацій та непорозумінь в ситуаціях міжкультурної взаємодії як результат сформованих особистісних якостей, комунікативних вмінь та навичок, необхідних для білінгвального спілкування;
– комплексний розвиток особистості студента та якісно новий рівень її соціалізації;
– розширення загальноосвітнього та професійного світосприйняття студентів;
– забезпечення вивчення фахових дисциплін, ефективної особистісної та професійної взаємодії в навчальному та іншомовному культурному середовищі;
– розширення сфери міжнаціональних відносин і підвищення мотивації до покращення рівня володіння іноземною мовою як засобу міжнаціонального спілкування;
– позитивний вплив на особистісний та професійний розвиток студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Таким чином, у навчальному середовищі вищого педагогічного навчального закладу білінгвальне спілкування студентів виступає переважно як мета і результат вивчення іноземної мови. Проте, педагогічний аспект дослідження проблеми білінгвального спілкування студентів вищих навчальних педагогічних закладів залишається невисвітленим і потребує подальшого вивчення.

Результати аналізу класифікацій білінгвізму роблять можливим виділити основні типи білінгвізму, притаманні студентам вищих навчальних педагогічних закладів: штучний, індивідуальний – груповий, додатковий, субординативний, пасивний, репродуктивний – продуктивний, бікультурний – монокультурний.

Серед основних особливостей білінгвального спілкування майбутніх вчителів виділяємо позитивний вплив білінгвального спілкування на особистісний та професійний розвиток студентів і забезпечення завдяки білінгвальному спілкуванню ефективної особистісної та професійної взаємодії в навчальному та іншомовному культурному середовищі, розширення сфери міжнаціональних відносин. Особливої актуальності набуває дослідження білінгвальної культури спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів та її виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма) / Е.В. Верещагин. – М., 1969. – 90 с.
2. Капочкина А. «Как слово наше отзовется…» / А. Капочкина // Профессиональный педагогический журнал. – № 1. – 2011.
3. Карлинский А.Е. Проблемы теории языковых контактов / А.Е. Карлинский // Языковые контакты и интерференция : сборник статей. – Алма-Ата, 1984. – С. 6-15.
4. Маркосян А.С. Очерки теории овладения вторым языком / А.С. Маркосян. – М.: УМК «Психология», 2004. – 384 с.
5. Панасюк Л.В. Диглосія: до аналізу категорії білінгвізму. – URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/2099/1/Panasyk_Duglisia_do%20analizy%20kategorij.pdf
6. Словарь социолингвистических терминов. – URL: http://sociolinguistics.academic.ru/50.
7. Хабибулина З.З. Анализ понятия «билингвальная коммуникация» в психолого-педагогической литературе и ее роль в европейской системе высшего образования / З. З. Хабибулина // Молодой ученый. – 2011. – № 6. Т. 2. – С. 165-168.
8. Хашегульгова Ж.А. Билингвизм и межкультурная коммуникация / Ж.А. Хашегульгова // Лемпертовские чтения 7. – 2005. – URL : http://pn/pglu.ru/

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Vereschagin E.M. Psychological and Methodological Characteristics of Bilingualism / E.M.Vereschagin. – M., 1969. – 90 p.
2. Kapochkina A. «Kak slovo nashe otzovetsya…» / A. Kapochkina // Professionalnyiy pedagogicheskiy zhurnal. – № 1. – 2011.
3. Karlinskiy A.E. Theoretical Problems of Language Contacts / A.E. Karlinskiy // Yazyikovyie kontaktyi i interferentsiya : sbornik statey. – Alma-Ata, 1984. – P. 6-15.
4. Markosyan A.S. Ocherki teorii ovladeniya vtorim yazikom / A.S. Markosyan. – M.: UMK «Psihologiya», 2004. – 384 p.
5. Panasyuk L.V. Definition of Bilingualism: Diglossia. – URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/2099/1/Panasyk_Duglisia_do%20analizy%20kategorij.pdf
6. Dictionary of Sociolinguistic Terms. – URL: http://sociolinguistics.academic.ru/50.
7. Habibulina Z.Z. The Analysis of Bilingual Communication in Psychological and Pedagogical Literature, Its Role in the European System of Higher Education / Z.Z. Habibulina // The young scientist. – 2011. – № 6. Vol. 2. – P. 165-168.
8. Hashegulgova Zh.A. Bilingualism and Intercultural Communication / Zh.A. Hashegulgova // Lempertovs reading 7. – 2005. – URL : http://pn/pglu.ru/

Venevtseva E.V. Peculiarities of the bilingual communication typical of the students who get their higher education at pedagogical institutions

Abstract. The present article deals with the main peculiarities of the bilingual communication typical of the students who get their higher education at pedagogical institutions. Different classifications of bilingualism being analysed, the peculiarities of the future teachers' bilingual communication are described. The influence of the bilingual communication on personal and professional students' development is considered

Keywords: *bilingualism, bilingual communication, peculiarities of bilingual communication typical of the students who get their higher education at pedagogical institutions*

Веневцева Е.В. Особенности билингвального общения студентов высших педагогических учебных заведений

Аннотация. В статье обоснована актуальность исследования билингвального общения студентов высших педагогических учебных заведений. На основе результатов анализа классификаций билингвизма описаны основные особенности билингвального общения будущих учителей. Исследовано влияние билингвального общения на личностное и профессиональное развитие студентов высших педагогических учебных заведений

Ключевые слова: *билингвизм, билингвальное общение, особенности билингвального общения студентов высших педагогических учебных заведений*